SADDHARMA

Tijdschrift over boeddhisme
Juni 1993

In dit nummer:

SADDHARMA - de Goede Leer - is het orgaan van de Stichting Vrienden van het Boeddhisme. Het blad verschijnt viermaal per jaar.
Losse nummers: f. 3,--. ISSN 0924-9818.

Redactiecommissie: Jacques den Boer, Storm van 's-Gravesandeweg 75, 2242 JD Wassenaar, prof. dr. R.H.C. Janssen, Nico Tydeman, dr. H.F. de Wit.

De Stichting Vrienden van het Boeddhisme is sinds 15 december 1978 de voortzetting van de Stichting Nederlands Boeddhistisch Centrum die werd opgericht op 8 november 1967. De stichting is:

- een ontmoetingsplaats voor alle vrienden van het boeddhisme;
- niet gebonden aan een boeddhistische school of groepering; de verschillende richtingen die het boeddhisme kent, komen in haar publikaties en op haar bijeenkomsten aan het woord;
- geen religieus genootschap in de engere zin van het woord.

De Stichting Vrienden van het Boeddhisme wil diegenen verenigen - welke levensovertuiging of welk geloof zij ook aanhangen - die op enigerlei wijze belangstellen in het boeddhisme of zich daarbij betrokken voelen. Zij zijn als begunstigers van harte welkom.

Begunstigers ontvangen het tijdschrift Saddharma en brochures over onderwerpen die in het kader van het boeddhisme van belang zijn en die onder auspiciën van de atichting worden uitgegeven; zij hebben het recht deel te nemen aan de landelijke lente- en herfstbijeenkomsten.

Tevens wil de stichting, onder meer door het in stand houden van een bibliotheek, fungeren als documentatiecentrum over het boeddhisme ten behoeve van begunstigers en andere belangstellenden.

Secretariaat: Mevr. S. Piek-Maas Geesteranus, Kerkhoflaan 4, 2585 JB Den Haag, tel. 070-3505194

Minimum-donatie 1993: f. 35,-- (echtpaar f. 45,--, stud. f. 25,--). Postgiro no. 1520022 t.n.v. penningmeester stichting Vrienden van het Boeddhisme, Oegstgeest.

Brochures die nog verkrijgbaar zijn:
Grondbeginselen van het boeddhisme, door Tonny Kurpershoek-Scherft,
Natuurbehoud en milieugeheer: metta en karuna, door Victor Westhoff,
Inzicht en uitzicht, twee opstellen over Zen, door Leo Boer,
Boeddhisme en psychologie, door Rob Janssen,
Oosterse meditatie en westerse psychoterapie, door Ada Herpst.
Prijs (incl. porto) f. 5,50 per exemplaar.

Tevens verkrijgbaar: het insigne 'Wiel van de Leer', met het woord Dharma, verguld. Prijs (incl. porto) f. 17,50.

Bestellingen gelieve men te richting aan het secretariaat.
Vermeldt s.v.p. duidelijk de titel van de gewenste brochure.

SADDHARMA

Jaargang 24, nr. 4 **Juni 1993**

REDACTIONEEL

LIJDEN EN GELUK

De drijfkracht achter het optreden van de Boeddha, schrijft Tonny Kurpershoek-Scherft in deze Saddharma, was het toen al eeuwenoude Indische adagium: hoe kunnen wij verlossing vinden van het aardse lijden? De 'huishouder' Siddhattha Gotama werd door het zien van lijdende mensen bewogen te kiezen voor het 'thuisloze' leven. In de rij van Edele Waarheden staat het lijden voorop. Het kenmerk van de 'goede leer' van de Boeddha is de strijd tegen het lijden.

Het wekt geen verbazing dat in het boeddhisme in het Westen is afgeschilderd als een pessimistische wereldbeschouwing. De karakteristiek ligt voor de hand voor wie de oude teksten leest. Wie niet de teksten, maar de beelden laat spreken, moet een andere indruk krijgen. Vergelijk de serene, zachtmoedige Boeddha, afgebeeld in de meditatiehouding, met het centrale beeld van het christendom, de stervende Jezus die aan het kruis is genageld. Wat stemt meer tot somberheid?

Ook in oude boeddhistische teksten wordt het geluk tijdens het aardse bestaan niet afgeschreven. "Laten wij gelukkig leven, vrij van zorg temidden van de bezorgden. Onder zorgelijke mensen, laten wij zorgeloos zijn," zo vertaalde Tonny Kurpershoek vers 199 van de Dhammapada.

Het streven naar geluk is universeel, stelt Thubten Chodron vast in haar boek Open hart, heldere geest. (Zie de boekbespreking in deze Saddharma). Juist is het Westen staat het leven van de meeste mensen vrijwel uitsluitend, bewust of onbewust, in dienst van dat doel. Daarom past zij wellicht een goede taktiek toe door dè leer van de Boeddha te presenteren met die realiteit als uitgangspunt.

De volgeling van de Boeddha zal echter beseffen dat 'geluk' als eindbestemming van het boeddhistische pad alleen bereikbaar is als alle gehechtheid aan 'geluk' in de dagelijkse betekenis van het woord verdwijnt. Voor de boedhist is vernietiging van het lijden synoniem met het ware geluk. □

ONGRIJPBAAR IS DE GANGES
MICRO- EN MACROCOSMOS IN HET VROEGE BOEDDHISME

door Tonny Kurpershoek-Scherft

In het ondefiniëerbaar, oneindig,
alzijdig bevrijd bewustzijn,
daar houden water en aarde,
vuur en lucht geen stand.
Daar eindigen restloos lang en kort,
fijn en grof, mooi en lelijk,
zowel naam als vorm:
daar, door de ontworteling van het
individuele bewustzijn, eindigt dit.

In één der boeken van de vroegboeddhistische[1] Pali-canon treffen wij tal van verhalen aan, die handelen over vroegere geboorten van de Boeddha. Hiertoe behoort de volgende anekdote over een ontmoeting, in het dal van de Ganges, tussen de Bodhisatta (de toekomstige Boeddha) en een rondzwervende wijsgeer. De Bodhisatta vraagt de ander, die zich met hem meten wil: "Wil je een drank bereid uit de Ganges drinken, doordrenkt met de geuren van het woud?"

De wijsgeer bedelft de vraag onder een woordenspel. "Wat bedoelt u met de Ganges? Is het bodemzand de Ganges, of het water, of de oever aan deze zijde of aan de overzijde?" De Bodhisatta echter antwoordde met een wedervraag: "Terzijde latend het zand en het water en de oever aan deze en aan gene zijde: waar kan men de Ganges beetkrijgen?"

De wijsgeer stond met de mond vol tanden, hij stond op en maakte dat hij wegkwam. Toen hij was heengeijld, onderrichtte de Bodhisatta de schare (die bij de redetwist had toegeluisterd) met de verzen:

Wat hij voor ogen heeft - onvatbaar, wezenloos -, dat wenst hij niet.

Wat niet te vinden is - het wezen van de Ganges of zijn eigen Zelf -, dat juist wenst hij.
Wat hij krijgen kan verheugt hem niet.

---

1. Pali is een middelindische taal, nog altijd als geloofstaal in gebruik onder de boeddhisten van Zuidoost-Azië. De Pali-canon werd voor het eerst te schrift gesteld in de eerste eeuw v.C. op Sri Lanka.

Wat hij verlangt, zou hem mishagen als het is verkregen, want onvervulbaar is zijn mateloos begeren.
Eer aan hen die vrede vonden in hun hart.

Dit gesprekje vond plaats 'dicht bij een marktstadje, in een hut gebouwd van bladeren, in een bocht van de Ganges'. Het was om en bij tweeënhalfduizend jaar voor dezen, en in gedachten zien we de machtige stroom van de Ganges een bocht door het landschap beschrijven, het water kristalhelder en besprenkeld met zonlicht, de beide oevers begroeid met wouden die hun wortels tot in het water uitstrekken. Zo kon een dronk uit de Ganges te dien tijde blijkbaar de geur aanhangen van kruidige bomen. De Bodhisatta wil hem de dronk aanbieden, maar de wijsgeer veracht het en vraagt: wat is de Ganges, hoe vatten wij zijn wezen? Het antwoord van de Bodhisatta luidt: geen enkele eigenschap van de Ganges behelst haar wezen; ze bestaat in en dankzij de coöperatie van vele eigenschappen en meewerkende omstandigheden; zand, water, oevers, alle zijn ze voor de rivier onmisbare voorwaarden om rivier te kunnen heten. Laten wij deze kenmerken terzijde, dan is er geen Ganges meer. De Ganges is één met het landschap dat hem bepaalt, ingebed in het geheel van de wereld, steeds in wisseling, samengesteld: het tegendeel van substantieel. 'Onvatbaar, wezenloos' luidt de conclusie. En waarom daarmee ontevreden? Waarom niet, zonder pretenties en oprecht, genieten van de dronk? Waartoe het 'mateloos begeren'? Die dorst - ook voor het eigen Zelf - naar *zijn*?

De kernvraag van de Boeddha

Wij willen in deze beschouwing trachten na te gaan, hoe in de filosofie van het vroege boeddhisme de verhouding tussen micro- en macrocosmos werd gezien.

Echter, de drijfkracht achter het optreden van de Boeddha was niet de pure weetgierigheid die de blijvende grondtoon is van de Westerse filosofie, maar het toen al eeuwenoude Indische adagium: hoe kunnen wij verlossing vinden van het aardse lijden? Weliswaar kon de vraag naar de band tussen mens en heelal daarbij niet ongesteld blijven, en in de vroeg-boeddhistische teksten is in de zijlijnen het antwoord dan ook ondubbelzinnig af te lezen.

Daarbij werd de verhouding tussen de micro- en macrowereld, de wereld van de mens en het universum, op een originele wijze belicht. Het opvallendste aan het antwoord is dat subjectiviteit tot de als het ware objectieve waarheid van de wereld werd verheven, omdat de

wereld allereerst in het subjectieve beleven van de wereld zou bestaan. Deze was een van de wijsgerige ideeën, die impliciet werden meegenomen bij de queeste van de mens op zijn aardse (?) omzwervingen.

De wereld, onze afdruk

In de Pali-canon vinden wij de volgende uitspraak van de Boeddha: "In dit nog geen twee meter hoge lichaam ligt de hele wereld vervat."

Wat betekent dit in het verband waarin we deze uitspraak aantreffen? Want de uitleg kan tweevoudig zijn: het menselijk bewustzijn kan de gehele wereld omvatten dankzij het vermogen haar bewust waar te nemen. Hier is de verhouding tussen micro- en macrocosmos bepaald door de functie van weerspiegeling: zoals een hele wolkenhemel kan worden weerspiegeld in een regenplas, zo kan het menselijk brein de ganse wereld weerspiegelen. Dit is de eerste verklaring die aan bovenstaande uitspraak gegeven kan worden. De tweede mogelijke uitleg draait de betekenis praktisch om: de hele wereld die wij waarnemen is zoals we haar waarnemen, onze eigen projectie. De spiegel is niet zuiver, al waarnemend vervormen wij het beeld, als in een spiegelkamer op de kermis. 'Wij' treden tussen het beeld en zijn spiegelbeeld in ons brein. En daarmee wordt de wereld die wij ervaren, de afdruk van onze eigen zienswijze.

In de context waarin de Boeddha zijn uitspraak deed, is laatstgenoemde uitleg de juiste.

Hij formuleert hiermee dus geen standpunt over de wereld *an sich*. Immers, wijsgerig-kosmologische theorieën interesseerden de Boeddha slechts in zoverre als er een inzicht in vertolkt wordt dat van nut kan zijn op de weg naar verlossing. Daaruit volgt dat hij op wijsgerig terrein veel vragen als onbeantwoordbaar en bovendien overbodig, laat liggen. Je verdwaalt er maar mee in een jungle van meningen en geraakt niet tot het gestelde doel.

Belangrijker dan wijsgerige speculaties zijn daarom onderzoekingen op psychologisch vlak. Bijvoorbeeld een uitspraak over de vraag of het bestaande al dan niet een absolute eenheid zou zijn, zal men in de Pali-canon vergeefs zoeken. Niettemin is er eenheid in de zin van een onmiddellijk en automatisch samenvallen van de mens met zijn wereld.

Dus niet de kosmos *an sich*, maar onze waarneming ervan. Hoe valt deze in het algemeen uit?

Aan de oppervlakte, en onontkoombaar voor onze oriëntatie in het dagelijks leven, worden wij een pluralistische wereld gewaar, de wereld van 'de tienduizend dingen'. In onze waarneming worden daarbij subject en object gescheiden, en kwaliteiten onderscheiden: kort en lang, fijn en grof, mooi en lelijk. Ook staat onvermijdelijk de ik-persoon tegenover de ander, als vriend wanneer het vreugde of voordeel schenkt, in het tegenovergestelde geval als vijand.

In de natuur is het immers de organische 'eenheid' van de ik-persoon, een eenheid die overigens psychisch gezien ook de eigen 'clan' kan incorporeren, welke uit is op lijfsbehoud en bereid om daarvoor op te komen. En als het lijfsbehoud zeker is gesteld, dan gaat het om winstbejag of om macht of verkrijging van respect of eer, om het winnen van een vrouw of van nageslacht: in elk geval om voldoening voor zichzelf, zij het dat het daaruit voortvloeiende handelen ook de groep ten nutte kan komen, in wijdste zin de soort. Zo is het in de dierenwereld, en zo is het ook in de wereld van de mens, zelfs als het om strijd voor idealen gaat, zelfs als daarbij sprake is van een vergaand altruïsme!

Alleen wie handelen uit meedogende ontroering zitten zeker goed. Het is heel bijzonder als deze drijfveer tot actie in sterke mate in iemands natuur is gelegd, maar gelukkig hebben wij er allemaal wel iets van.

Toch blijft ook voor de beste en ontvankelijkste onder ons fundamenteel de strijd voor het eigen bestaan of dat van zijn nageslacht. Maar omdat wij allen stervelingen zijn en dus gedoemd eens die strijd te verliezen, is lijden onlosmakelijk verbonden met elk levenslot. Hoe groot ook het welzijn, er zijn altijd de schaduwhoeken.

Echter, volgens de Boeddha zijn de tekorten van de *condition humaine* niet ongeneeslijk. En bij deze vaststelling begint de boeddhistische Leer: de *dhamma*[2].

Naar de zienswijze van het boeddhisme is er een ingebrand misverstand, dat ons blind heeft gemaakt voor de 'dingen zoals ze zijn'. We zijn onwetenden, in de ban van daden uit het verleden, ons

---

2. Dhamma is Pali voor Sanskrit dharma. Zo gebruik ik ook de Pali-vormen nibbana, Bodhisatta, kamma in plaats van Sanskrit nirvana, Bodhisavattva, karma. Dhamma is afgeleid van een werkwoordsstam, die 'schragen, ondersteunen' betekent. Al in voorboeddhistische tijden stond het woord voor de kosmische ordening en ook in het boeddhisme heeft het deze betekenis van universele Wet of Waarheid behouden. In het verlengde hiervan werd het woord tevens de aanduiding voor de boeddhistische leer.

kamma, dat de zelf-zucht, de eigenwil en het zich opstapelend begeren, blijft voeden, zoals brandstof een vuur onderhoudt. Er is dus sprake van een vicieuze cirkel en het is weinig zinvol om je de vraag te stellen of de wereld zoals ze aan ons verschijnt, dan alleen onze projectie is of iets reëel bestaands. De Boeddha was niet geneigd haar bestaan te ontkennen; hoe ontkennen hetgeen reëel weerstand biedt? Hetgeen behoort tot je meest onmiddellijke ervaring? Want ook bij diepgaande en abstraherende analyse blijft de directe, zintuiglijke ervaring zijn uitgangspunt. En zo heeft het de schijn dat niet een vorm van idealistische filosofie, maar een realistisch pluralisme (conform het eerst afgeleide uit onze waarneming) zijn basis is geweest.

Maar, als dit het hele verhaal niet is, als we hier blijven steken in de 'verkeerde afdruk': hoe moeten we dan 'de dingen zien zoals ze zijn'?

Bekijken we hoe de Leer verder gestalte krijgt.

De menselijke persoon

Hoe ziet men in de boeddhistische psychologie de opbouw van de menselijke persoon?

Met al het bestaande, met de ganse natuur, deelt het mensdom drie kenmerken: vergankelijkheid, onontkoombaar lijden, een schijnbestaan in zoverre dat er geen Zelf, geen enkelvoudige, onveranderlijke zelfstandigheid valt waar te nemen.

De menselijke persoon wordt geacht te bestaan in vijf factoren, die elk voor zich ook weer 'groepen' zijn, elk voor zich is als het ware weer een collectief. Deze vijf zijn: de lichamelijke grondslag of 'vorm', neigingen, gevoel, waarneming, bewustzijn. De 'vorm' is het stoffelijk deel van de manifeste persoon. De vier andere zijn van psychische aard en worden samengevat onder de term 'naam'. 'Naam-en-vorm', een term die voorkomt in het citaat waarmee ik deze beschouwing opende, vat aldus de persoon samen als geestelijk-lichamelijke eenheid. Deze eenheid wordt hiermee echter al een eindweegs abstract en feitelijk onzeker, omdat we haar erop betrapt hebben een bundeling te zijn.

Dankzij de coöperatie van, onder andere, lichaamssappen en hersenwerkingen *functioneert* ze een tijdlang als eenheid, maar achter de ik-illusie komt bij deze eerste analyse al een groot vraagteken te staan. Als we de uiteenlegging voortzetten, binnendringen in de cellen van bloed en lymfe en nog oneindig veel verder (want we dragen de oneindigheid ook in ons lichaam), en vervolgens in onze gemoeds- en

bewustzijnstoestanden, die wisselen met de snelheid waarmee 'een aap zich van tak naar tak slingert', dan behoeven we in 't eind inderdaad de (eigen)*naam* om de wereld van vormingen en werkingen, die een persoon in feite is, samenvattend mee aan te duiden.

In werkelijkheid zit de wereld dus anders in elkaar dan ze zich aan de oppervlakkige beschouwer voordoet. Zoals de dichter in een vroegboeddhistische tekst het zegt: 'Het leven en het Zelf-bestaan, alle geluk en leed / Hangen aan één denkmoment; en licht snelt het ogenblik heen.' Het menselijk wezen is zwevende tussen zijn en niet-zijn, het is sterven en geboren worden van ogenblik tot ogenblik, van denkmoment tot denkmoment. Slechts dankzij de causale werking van het kamma worden de momenten van het bestaan tot één lange slinger aaneengeregen, of, in timmermanstaal: gezwaluwstaart.

Lichaam en ziel

Hoe wordt bij dit alles de verhouding tussen lichaam en ziel ervaren?

Wij vinden hier niet de scherpe scheiding tussen ziel en stof, die in het Westen de hoofdlijn van de ontwikkeling heeft getekend. Toch zijn ook in de boeddhistische gedachtengang enerzijds de lichamelijke componenten en anderzijds wat we geest, of ziel, of bewustzijn noemen, van verschillende aard en herkomst. In de dood valt het lichaam uiteen; maar het kamma, dat de motor was van de vitale, zeg onstoffelijke impulsen, zal een nieuw onderkomen zoeken. Echter, dit onderscheid doet lichaam en ziel niet wezenlijk uiteengaan, omdat ook het bewustzijn, zodra het zich laat vangen in een afzonderlijk bestaand wezen, een schakel wordt van de keten van de levensronden, van de cirkelgang van geboorten. Het is daarmee een factor geworden in de totaliteit van het levende wezen en gebonden aan hetzelfde lot van de ondergang.

Dat alleen het kamma de erfgenaam is en zich 'een nieuw huis zal bouwen', moeten we in het boeddhisme heel letterlijk nemen. Wedergeboorte is in het boeddhisme het aansteken van een fakkel met het vuur van een andere fakkel, meer niet. Dat in laatste instantie zowel naam als vorm leeg zijn, mede ten gevolge van hun wederzijdse afhankelijkheid en ondanks de onmogelijkheid ze tot elkaar te herleiden, vinden wij mooi uitgedrukt in de volgende vergelijkingen.

Zoals een houten marionet leeg is, zonder leven of impuls, maar toch gaat of staat bestuurd door een combinatie van touwen en stokken en vol impulsen en bezigheid schijnt te zijn, precies zo zijn

deze geest-en-gestalte (naam-en-vorm) leeg, zonder leven en impuls, maar niettemin gaat en staat hij en schijnt hij vol leven en bezigheid, op grond van een wederzijds op elkaar inwerken.

(Eveneens:) Zoals, wanneer er geluid ontstaat voortgebracht door een trommel die door de trommelstok beroerd wordt, de trommel één ding is en het geluid een ander ding, en zoals trommel en geluid onvermengd blijven, de trommel zonder geluid en het geluid zonder trommel: zo ook is, wanneer er een geestelijke werkzaamheid ontstaat afhankelijk van een gestalte, de gestalte één ding, het geestelijke een ander, en geest en gestalte blijven onvermengd, de geest zonder gestalte, de gestalte zonder geest; en toch, zoals het geluid ontstaat wegens de trommel, zo ontstaat de geestelijke werkzaamheid wegens de gestalte.

(En nogmaals:) Zoals een blindgeborene en een kreupele, die wensen dezelfde richting uit te gaan, zo leiden geest-en-gestalte elkaar. Aardig is tenslotte de opmerking: 'Als een hen geen dooier heeft, dan heeft ze ook geen eierschaal. Dooier en eierschaal zijn onderling afhankelijk, ze ontstaan gezamenlijk'.

Lichaam en geest zijn dus duidelijk onderscheiden, maar ze zijn wel tot elkaar veroordeeld en er wordt niet gezegd hetzij dat beide geboortig zijn uit materie hetzij, andersom, dat het lichaam niets is dan het vat voor de ziel. Ze hebben hun voornaamste karakteristiek gemeen: ze roepen elkaar op, maar dat gebeurt als in een schimmenspel. Want ze zijn beide 'leeg'.

De 'juiste' afdruk

Bij de constatering van aantrekking-en-afstoting, ofwel liefde en haat, zowel tussen mensen onderling als in het planten- en dierenrijk (zie hierboven de paragraaf 'De wereld, onze afdruk'), zijn de categorieën van tijd en ruimte al verondersteld: beweging vindt plaats door de ruimte en in de tijd. Behalve dat het wereldomvattende drama van vriendschappen en vijandschappen simultaan op talloze tonelen wordt opgevoerd, speelt voor de zelfbewust geworden mens tevens de rusteloosheid van de levensgang mee, van het verweer tegen veroudering, tegen verval, tegen het verstrijken van tijd. Elkeen is maar een kleine poze toegemeten om te worden wie hij wenst te zijn, te volbrengen wat hij wil, het geluk te vinden waarvoor hij meent geboren te zijn.

Bij voortgaande analyse wordt echter het punt bereikt - en hier is het scharnier waar de Leer om draait - waarbij de idee van wezens of

objecten als stabiele 'eenheden' onhoudbaar blijkt. Wij hebben dit al gezien bij de persoonsanalyse, maar hetzelfde geldt voor de macrocosmos, over het kleine en het grote heerst een en dezelfde wet.

Immers, al wat is, verandert en veroudert niet op een aanwijsbaar ogenblik, maar zonder ophouden, *voortdurend* zoals de mens zweeft tussen zijn en niet-zijn, zo is het met alles in de wereld: de wereld is en is-niet. Door de Ganges stromen steeds nieuwe watermassa's, tussen wisselende oevers die zijn loop bepalen, over meegevoerd slib of zand of over rotsbodem die zijn diepte bepalen, en aan het eind mengen zijn waterstromen zich met de oceaan.

Zoals ook de vroeg-Griekse wijsgeer Heraclitus al wist: wij kunnen nooit tweemaal afdalen in dezelfde stroom. Niet alleen vanwege het voortgaan van rivier of beek, maar evenzeer vanwege het voortgaan (door de tijd) van de mens. Daarom is ook de mens die voor de tweede maal in de stroom afdaalt, niet dezelfde als degene die er voor het eerst in afdaalde. Zoals de Ganges voor zijn instandhouding aan voorwaarden gebonden is, samengesteld is, begonnen, dus veroorzaakt is en eindigen zal en opgaan in iets anders, zo is het gesteld met elk verschijnsel in de wereld, zowel met het levenloze als met het complexe en kwetsbare levende.

Door ons innerlijk tijdritme en de gebrekkigheid van ons waarnemingsvermogen worden wij het niet onmiddellijk gewaar; maar we wéten het wel: lichaam en ziel, en evenzeer al het ons omringende, veranderen bij elke oogopslag, wij zijn continu in een staat van overgang, ontstaan-standhouden-vergaan vinden zonder onderbreking plaats en wel in zulk een snelle opeenvolging dat ze ineenvloeien: in het vroege boeddhisme onderscheidde men al tijdseenheden die wij nu picoseconden noemen! Dankzij de heersende causale orde is er tussen de wereld van dit ogenblik en het volgende ogenblik (van de ene naar de volgende oogopslag) wel continuïteit waar te nemen, maar identiteit is uitgesloten. Evenals substantialiteit. Als we toetasten grijpen we in het luchtledig, in het voortdurend veranderen naderen zowel materie als het onstoffelijke dat we geest, ziel, bewustzijn noemen, eindeloos tot nul: eindeloos tot leegte. En hier vloeit alles samen. In de *leegte* tenslotte wordt alles één.

Aldus is het pluralisme, in de analyse als het ware tot in de zoveelste macht verheven, tot de kritische grens van zijn mogelijkheden gebracht en opgeheven in een vorm van monisme, niet veel anders dan de atoomfysica in onze tijd op het punt lijkt te staan om de sprong te maken van allerfijnste materie-korrels naar de zogeheten *superstrings,* waarvan de trillingen en rotaties in tien dimensies de

hele fysische wereld zouden verklaren[3].

In de Dhamma nu luidt de conclusie dat de wereld een trek van onwezenlijkheid heeft; maar dat ze evenmin valt te loochenen. De wereld bestaat in een voortdurend weven, in een web van interrelaties, dat voortdurend zowel wordt uitgewist als vervangen. Ze bestaat in eeuwig wisselende bestaansmomenten, even onvatbaar als kortstondig, en voor wie zoals het heet 'ogen heeft die kunnen zien', opent zich hier een eindeloos perspectief. In het alom verschijnen en verdwijnen van wezens in een oscillerend en ijl heelal verliest de materie haar zwaarte, ze raakt op drift en wordt doorschijnend. Alles gaat op, niet in afzonderlijke vormen, maar in een gezamenlijk *gebeuren*, en ook de stof die zich aan onze menselijke blik als allerdichtst voordoet, is niets dan zeepbellen en schuim, meevliegend aan de randen.

Wie door dit visioen is aangeraakt, heeft het einde van het lijden al aanschouwd. Niet langer behoeven we onszelf te ervaren als geïsoleerd ronddwalend door een koud of vijandig universum. We schakelen aan bij de ganse natuur, de hele onbegrensde en breukloze wereld. In de overgave daaraan kan starheid smelten, verlammende fixaties op het verleden worden als breiwerkjes uitgehaald, intolerantie verdwijnt. Kwetsende gedragingen van anderen kunnen nu begrepen worden als voortvloeiende uit de totaliteit van een situatie, of van een reeks situaties, en dat helpt tegen de kwetsuur. Zo wordt het soortelijk gewicht van het leven lichter, en we verstaan het woord van de Boeddha:

Het regent in door een dak,
Het regent niet in door openheid.
Daarom, opent het afgedekte;
Dan regent het niet meer in.[4]

---

[3]. Inmiddels schijnt overigens deze theorie weer weerlegd te zijn. Het is menigmaal verleidelijk een vergelijking te trekken tussen boeddhisme en de moderne wetenschap, vooral met de astro- en subatomaire fysica. Vaak vinden we bijvoorbeeld aangehaald hoe in fysische experimenten de onderzoeker niet een neutrale factor blijft, maar zelf deel is van het onderzoek en onafwendbaar het resultaat van het onderzoek mede bepaalt. Maar hoe dan ook, natuurlijk gaan wetenschap en boeddhisme uit van verschillende premissen, van verschillende doelstellingen en attitude. Als de uitkomsten er eender uitzien, is dit een verheugende, maar in zekere zin toevallige congruentie van menselijk denken.

Ik wil geen weerstand bieden aan de verleiding, hier even een zijpad in te slaan: een uitstapje te maken naar een paar dichters uit onze 'eigen' Oudheid.

Als ik nu kom te spreken over Lucretius en Ovidius, dan is er met het vroege boeddhisme een merkwaardige parallel te trekken. Om te beginnen leefden beide Romeinse schrijvers in de eerste eeuw voor onze jaartelling, in dezelfde periode waarin op Sri Lanka de Pali-canon te schrift werd gesteld. En zoals de Pali-canon een leer verkondigt die vijf eeuwen eerder gepredikt werd, zo hingen Lucretius en Ovidius opvattingen aan, die eveneens eeuwen eerder geformuleerd waren: hetzij, evenals het boeddhisme, in mondelinge overdracht, hetzij in geschriften die verloren zijn gegaan.

Het was dankzij een essay van de Italiaanse schrijver Italo Calvino, dat ik ertoe gebracht werd om ze weer eens van mijn boekenplank te halen: het prachtige didactische dichtwerk van Lucretius *De Rerum Natura* (Over de natuur der dingen) en de altijd weer bekorende *Metamorphoses* van Ovidius.

Lucretius grijpt terug op Epicurus, die hij bijna als een god vereert. De Griek Epicurus op zijn beurt ging uit van hetzelfde wereldbeeld (dat hij op originele wijze uitwerkte) als zijn voorganger, de presocratische wijsgeer Democritus. Deze bracht de leer van het atomisme. Het atomisme stelt dat de wereld bestaat uit twee bestanddelen, namelijk uit atomen, de kleinste, niet verder deelbare brokjes materie; en, als tweede, uit 'leegte'. Atomen zijn er oneindig veel en ze vallen zonder ophouden neer op aarde. Door kleine, toevallige of spontane afwijkingen van de rechte val, botsen ze en vormen verbindingen: aldus is de hele wereld ontstaan en bewaard, ook een eindeloos aantal werelden buiten de onze. 'Een zelfde kracht en oorzaak zou eens alles wel/ teniet doen, als geen eeuwge stof weerspannig bleef,/ verstrengeld met zichzelf in los of vast verband', zo lezen wij bij Lucretius. Door het verschil in grootte en stijfheid, kunnen de atomen fijner of grover zijn: in ijzer zullen ze tamelijk grof en weinig

---

4. Ik heb deze beschouwing geschreven op uitnodiging van een Duitse uitgever. Daarbij heb ik mij veroorloofd, eigen uitspraken en zelfs enkele alinea's uit mijn vroegere werk over te nemen. Aldus hier ter plaatse. Moge de Nederlandse lezer, zo deze in mijn terugvertaling uit het Duits enig tekstdeel herkent, mij verontschuldigen.

beweeglijk zijn, zielen daarentegen bestaan uit uiterst fijne atomen, die door het hele lichaam verspreid zijn en ook uiterst fijne afdrukken vormen. Al het bestaande is dus van materiële aard, maar er zijn oneindig veel combinaties mogelijk, zovele als er atomen zijn en ook telkens opnieuw, want de atomen zijn onvernietigbaar, enkelvoudig en geheel compact.

Al hun verbindingen daarentegen zijn vergankelijk, immers, verbindingen zijn complex en er is tussen de atomen altijd een marge 'leegte', of ruimte. Dankzij de leegte is beweging mogelijk, dus wisseling, verandering, een op elkaar inwerken, of elkaar aantasten: 'Zo gaat van alles altijd emanatie uit/ die zich naar alle kanten heen rondom verspreidt/ en onophoudlijk zonder pauze stromen blijft. (...) De dood vernietigt niet der dingen stoflijkheid,/ maar slaakt den samenhang der delen met elkaar.'

Zo vinden wij bij Lucretius enerzijds een pluralistisch materialisme, dat wij tot op zekere hoogte verwant kunnen noemen aan de kijk op de dingen in het boeddhisme vanwege de nadruk op de vergankelijkheid, en tegelijk onvergankelijkheid door wisseling. Anderzijds zijn de atomen echter de éne en enige grondstof der wereld, en deze is werkzaam in de alles omvattende, oneindig uitgestrekte leegte. Zo zou men tegelijk over een (materialistische) monistische visie kunnen spreken, eveneens niet essentieel verschillend van de interpretatie die het vroege boeddhisme van het wereldbestel geeft. Wel speelt bij het boeddhisme leven, dat wil zeggen, gevoelens, bewustzijn, een duidelijker onderscheiden rol, doordat allereerst deze factoren de dragers zijn van het kamma. Een belangrijk verschil is voorts dat in het boeddhisme de wereld zoals ze zich aan ons voordoet, en zoals ze de invloed van ons aller werkzaamheid ondergaat, het eigen doen is van de wezens. Voor Lucretius is de wereld een objectief en ontwijfelbaar gegeven, en het gebeuren voltrekt zich mechanisch, behalve voorzover spontane afwijkingen bij de 'val' onvoorziens toelaten.

De dichter Ovidius voelde zich aangetrokken tot een andere figuur uit de vroege Griekse Oudheid, legendarischer dan Democritus en van kolossale invloed: de tijdgenoot van de Boeddha, Pythagoras. Voor Pythagoras, een abstract denkende, wiskundige geest, begon de wereld bij het getal Een, waaruit alles zou zijn voortgevloeid. Al het bestaande splitste zich uit getallen-vermeerdering af. Twee en de veelvouden van twee stonden daarbij aan de verkeerde kant. Twee immers betekent dualiteit; hier begint de vervreemding van de dingen van elkaar. Het is echter duidelijk dat in de getallenreeks de twee en

zijn veelvouden aanvaard dienen te worden: geen enkele ontwikkeling of vorming zou anders mogelijk zijn geweest. Maar wel zou Pythagoras geen enkel even getal heilig hebben verklaard.

De interrelaties tussen de dingen dezer wereld zijn bij Pythagoras dus eveneens alom aanwezig. Het goddelijke is het Zijnde, en dit is bij hem van zuiver spirituele aard: een idee die we bij Ovidius zien doorwerken. Bij Ovidius geen wisselende verbindingen van atomen; wat wezens en dingen verscheiden doet zijn, zijn bij hem hun eigenschappen. Zoals Calvino het uitdrukt, zijn hun vormen slechts 'de broze omhulsels van een gemeenschappelijke substantie', en zo worden de gedaantewisselingen, de metamorfosen, denkbaar. Duidelijk is daarbij de continuïteit van de overgangen, waarbij een mens in een ander mens of een godheid kan metamorfoseren, of overgaat naar het dieren- of plantenrijk, of zich verenigt met levenloze elementen. Deze samenhang van al het gewordene leeft heel sterk in de visioenen van de dichter, alles schijnt onderling organisch verbonden.

De metamorfose voltrekt zich geleidelijk en altijd om redenen van psychologische aard. Of de betrokkene nu veranderd wordt in een zwijn of een zeevogel, in een snelvlietende beek of in een rots, het verloopt immer op de natuurlijke en als vanzelfsprekende manier waarop bijvoorbeeld de reus Atlas overgaat in het Atlasgebergte: 'Even groot als hij was, werd de berg Atlas. Baard en haren dalen af naar bossen, de bergjukken zijn zijn schouders en handen, wat eens zijn hoofd was, is de top op de hoogste berg; de beenderen worden steen.'

Atlas had de held Perseus gastvrijheid geweigerd en vanwege de hardheid van dit gedrag moest hij letterlijk verstenen. Zo is elke metamorfose het gevolg van eigen daden, en dit vooral maakt Ovidius tot de culturele afstammeling van Pythagoras, die behalve tijdgenoot van de Boeddha ook diens geestverwant is geweest. Door de nadruk die bij Ovidius ligt op de continuïteit in plaats van identiteit, en op de verinnerlijking van de processen, komt hij in zoverre nog dichter dan Lucretius uit bij de wezenseenheid van alwat wordt, is, en voorbijgaat. En daarmee bij de monistische interpretatie van het boeddhisme.

(Wordt vervolgd)

UIT DE SUTTA-NIPATA

SARIPUTTA

1. "Tot nu toe zag ik nooit", zei de eerwaarde Sariputta, "noch hoorde ik van iemand over een leraar die zo lieflijk sprak, hierheen gekomen uit de Tusita-hemel voor de wereld van mensen en goden.
2. Zo namelijk verschijnt de Ziener: als iemand die alle duisternis verdreef en als enige het geluk bereikte.
3. Bij die grote Ontwaakte, die ongebonden en open is, tot de menigte gekomen ten behoeve van de velen die hier gebonden zijn, kwam ik met een vraag.
4. Voor de monnik die zich afwendt van de wereld, een eenzame plaats opzoekt aan de voet van een boom of op een lijkenveld of in grotten in de bergen, op hoge of lage verblijfplaatsen -
5. hoeveel gevaren zijn er daar niet, waarvoor een monnik zou moeten vrezen op zijn stille plek?
6. Hoeveel bedreigingen zijn er in de wereld voor hem die op weg is naar de doodloze sfeer? Die moet de monnik trotseren in zijn afgelegen oord.
7. Hoe moet hij handelen? Wat is zijn werkterrein? Aan welke regels en geloften moet een vastberaden monnik zich houden?
8. Welke oefening moet hij op zich nemen om geconcentreerd, intelligent en aandachtig, zoals een zilversmid, het vuil van zichzelf weg te blazen?"
9. "Wat heilzaam is voor hem die zich afwendt, o Sariputta", sprak de Verhevene, "indien hij een eenzame verblijfplaats zoekt, verlangend naar Verlichting - dat openbaar ik je overeenkomstig de Dharma, zoals ik het zie.
10. Een verstandige, aandachtige monnik moet vijf gevaren niet vrezen; dan handelt hij binnen de regels: steekvliegen, muggen, slangen, viervoetige dieren en contact met mensen.
11. Ook voor andersdenkenden moet hij niet bang zijn, ook al ziet hij een groot gevaar in hen. Laat degene die het heil zoekt ook overige gevaren trotseren.
12. Getroffen door ziekte of honger, kou of hitte moet hij dit verdragen. Hij wordt hierdoor als thuisloze vaak geplaagd, maar hij moet doorzetten en een krachtige inspanning leveren.
13. Laat hij geen diefstal plegen en geen onwaarheid spreken. Moge zijn liefde dieren en planten beroeren. Elke verwarring die hij in

zijn geest ontdekt, moet hij van zich schudden, denkend: 'Dit komt van de Duistere'.

14. Moge hij niet in de macht van toorn en hoogmoed geraken. De wortels daarvan moet hij blijven uittrekken. Dan kan hij, zeker van zijn zaak, zowel het aangename als het onaangename overwinnen.
15. Inzicht voorop zettend, vreugde aan het goede belevend moge hij de gevaren uitbannen. Laat hij ontevredenheid met zijn afgelegen verblijf verdragen. Moge hij de vier (volgende) redenen tot klagen kunnen velen.
16. Wat zal ik eten of waar zal ik eten? Slecht heb ik geslapen. Waar zal ik vandaag slapen? Moge wie streeft en thuisloos rondzwerft deze klaaglijke gedachten verdrijven.
17. Als hij op tijd voedsel en kleding gekregen heeft, laat hij dan maat houden om hier tevreden te zijn. Op zijn hoede in dit opzicht gaat hij beheerst door het dorp. Laat hij, ook al wordt hij beledigd, geen harde woorden spreken.
18. Hij zij altijd wakker, met neergeslagen blik, niet slenterend, gericht op meditatie; in gelijkmoedigheid en geconcentreerd moet hij de neiging tot piekeren en wroeging de kop indrukken.
19. Moge hij zich aandachtig verheugen als hij wordt berispt met woorden. Laat hij zijn dorheid tegenover zijn medebroeders openbreken. Hij spreke treffende woorden, op het juiste moment. Hij moet geen aandacht schenken aan de praatjes van de mensen.
20. Bovendien: er zijn vijf soorten 'stof' in de wereld. Die moet hij bewust leren verdrijven. Hij moet (namelijk) de begeerte naar vormen, geluiden, smaken, geuren en aanrakingen overwinnen.
21. Een monnik die bewust is en terdege bevrijd van geest zal het verlangen naar deze zaken verdrijven. Te rechter tijd de Leer doorvorsend, zal hij geconcentreerd de duisternis vernietigen." Aldus sprak de Verhevene.

Dit is het laatste sutta van de Atthakavagga. De tekst is vooral bestemd voor monniken die in de eenzaamheid van de natuur willen leven.

Sariputta, een van de belangrijkste leerlingen van de Boeddha, komt tot zijn leermeester met de vraag welke de gevaren zijn die een heremiet op weg naar het doodloze (= bevrijding) bedreigen en hoe hij deze moet tegemoet treden. Ook wil hij weten hoe men moet oefenen (8) om de geest te reinigen van morele smetten, zoals een zilversmid stof van zijn kleren blaast bij het smeden.

In vers 9 begint het antwoord van de Boeddha. Hij noemt (10) de fysieke gevaren waaraan de monnik is blootgesteld, naast de gevaren voortspruitend uit (gewelddadig?) 'contact' met mensen, bijvoorbeeld niet-boeddhisten. Voorts krijgt de monnik het advies zich door kou, hitte en andere ongemakken niet uit het veld te laten slaan. De enige morele vermaning bestaat, vreemd genoeg, uit de raad niet te stelen en niet te liegen. Deze overtredingen lijken niet de grootste morele verzoekingen te zijn in de eenzaamheid!

Opmerkelijk is dat als bron voor alle geestesverwarringen, die helaas niet nader worden aangeduid, de Duivel (Kanha = Mara) wordt genoemd. Ook in de vroegste vormen van boeddhisme werd het kwade nog vaak geprojecteerd in de vorm van een 'wezen' dat ons van buitenaf beïnvloedt. Er zijn echter vele andere passages in de Canon aan te wijzen, waar de verantwoordelijkheid voor slechte neigingen aan de mens zelf worden toegeschreven ('de mens is de erfgenaam van zijn daden' etc.). Misschien zien we hier een restant van volksgeloof. Ook de neerdaling van de Boeddha uit de Tusita-hemel (1) kan tot de oude mythologie gerekend worden.

De monnik moet zich niet te veel zorgen maken over wat hij te eten krijgt of waar hij slapen kan. Tevens krijgt hij raadgevingen hoe hij zich in het (nabijgelegen) dorp, waar hij op bedelronde gaat, dient te gedragen. Hij moet op beledigingen niet reageren, met neergeslagen blik rondgaan en op het juiste moment het juiste woord spreken. Het belangrijkste is wel (20, 21) dat hij verlangens naar de objecten der zintuigen (zichtbare vormen, geluiden etc.) leert beteugelen. Immers, dan overwint hij de wereld volkomen en verdrijft hij de duisternis (der onwetendheid), waarmee hij in dit opzicht de gelijke van de Boeddha is geworden.

Ananda en Padmavajra

HOE GEDRAAG JE JE ALS BOEDDHIST?

"Wat is boeddhistische ethiek" - zo luidde de vraag waar de lentebijeenkomst van de Vrienden van het Boeddhisme, op zaterdag 3 april jl. in het Haagse centrum Isis Maät, om draaide. Twee inleiders, drs. Aad Verboom en drs. Fenja Heupers, antwoordden uit een verschillend gezichtspunt. De eerste baseerde zich op de Pali-canon van 2500 jaar geleden, de tweede - invalster voor de zieke dr. Han de Wit - legde vanuit het latere Mahâyâna de nadruk op meditatieve training om de helderheid van geest te krijgen waaruit ethisch handelen vanzelf voortvloeit.

Drs. Verboom, indoloog en beoefenaar van meditatie volgens de Theravâda-traditie, ging schematisch te werk. De vraag naar boeddhistische ethiek kan worden bekeken tegen de historische achtergrond van het boeddhisme: de talen en culturen in het India van de Boeddha, later die van Tibet en China, in onze tijd de westerse cultuur. Wat heeft de ethiek van de Boeddha, die in het verre verleden zijn leer predikte in India temidden van het brahmanisme en jainisme, voor betekenis voor de twintigste-eeuwse westerling?

Wil men de ethiek beoordelen uit een idealistisch oogpunt ('handelen zoals het behóórt') of uit een realistisch, praktisch perspectief? Anders gezegd: kiest men voor een interpretatie naar de letter of naar de geest? En wat is het doel van de naleving van ethische regels? Uiteenlopende stromingen in het boeddhisme geven daar verschillende antwoorden op. Maar het einddoel is voor allen hetzelfde: nirvana, inzicht in 'de dingen zoals zij werkelijk zijn'.

In grote lijnen zijn er drie doelstellingen te onderscheiden: goed leven als 'huishouder', leven als monnik in een klooster, en de levenswijze van wat Verboom de geëngageerde leek noemde, de man in de straat die gericht een bepaalde methode van meditatie beoefent. Elk van deze levenswijzen gaat gepaard met een specifieke ethiek.

Het geheel van de boeddhistische ethiek of zedeleer vindt zijn basis in de Pali-canon, de Tipitaka. De leefregels gelden zowel voor Theravada, Mahayana als Vajrayana. Voor leken zijn er vijf regels *(pañca-sîla)*, voor monniken 227 regels en voor nonnen nog ongeveer 100 extra. Of de honderden regels voor de religieuzen (de sangha) nog allemaal even nuttig zijn is de vraag. Sommigen vinden van wel, anderen brengen prioriteiten aan.

De eerste van de vijf 'regels van deugd' voor leken luidt: "Ik richt me erop mij te onthouden van het doden', eigenlijk van agressie in het

algemeen. Een heel erg Indiase regel, vond Verboom. De aanhangers van het jainisme, dat tegelijkertijd met het boeddhisme ontstond, gaan zelfs zover dat zij geen levende wezens willen inademen, dus ook geen bacteriën, en pijnlijk nauwgezet het doden van zelfs de kleinste insecten vermijden. Praktisch is het onmogelijk om deze regel voor honderd procent toe te passen. De Boeddha interpreteerde haar dan ook niet idealistisch, maar realistisch. Zelfs het eten van vlees wees hij niet categorisch af, alleen het eten van vlees van een dier dat door of op verzoek van een monnik was gedood. Maar sommigen menen dat alleen het eten van vlees van een dier dat een natuurlijke dood is gestorven, door de beugel kan.

Non-agressie

De non-agressie die het kenmerk van de eerste leefregel is, ligt ook besloten in de volgende vier. De tweede leefregel is: niet nemen wat niet gegeven is. Ook belastingontduiking kan worden uitgelegd als een vergrijp tegen deze regel. Hoe strikt de regel wordt geïnterpreteerd, verschilt per cultuur. Zo ook de derde: geen incorrect seksueel gedrag, of meer in het algemeen geen onjuiste zintuiglijke genietingen. In sommige culturen is er niets verkeerds aan als een man meer dan één vrouw heeft, in andere culturen wel. In alle gevallen geldt dat geweld, of in ruimere betekenis agressie, moet worden afgewezen. Monniken leven celibatair, maar een 'huishouder' die getrouwd is, kan zonder bezwaar tijdelijk monnik worden. Als monnik dient hij het celibaat in acht te nemen. Als hij weer thuis is, vervalt dit voorschrift.

De vierde regel keert zich tegen verkeerd verbaal gedrag - roddel en achterklap, kletskoek en geleuter - en de vijfde tegen het gebruik van stoffen die het bewustzijn nadelig beïnvloeden, zoals drank en drugs. Ruim opgevat betekent deze regel: onthoud je van alles dat overbodig is of het lichaam schaadt. Maar je kunt de regel ook eng interpreteren: zie de rokende monniken in Thailand en Birma. In de tijd van de Boeddha was de sigaret nog niet uitgevonden, dus de monnikenregels reppen niet over deze rookwaar.

De vijf lekenregels zijn niet uitgesproken boeddhistisch. Ze worden dat wel als ze worden uitgelegd in verband met het Edele Achtvoudige Pad, aldus Verboom. De samenhang met de tweede trede, de juiste intentie, en de derde, het juiste spreken, springt in het oog. De vierde en vijfde trede, het juiste handelen en het juiste levensonderhoud, zijn verbonden met de (eerste) leefregel tegen

geweld. Boeddhisten wijzen daarom het beroep van slachter of wapenhandelaar af.

Juist handelen wil in het algemeen zeggen: geen mensen aan de kant duwen of onder de voet lopen. Voor sommigen maakt deze opvatting het kapitalistische stelsel problematisch; het is immers gebaseerd op het recht van de sterkste. De Britse organisatie Friends of the Western Buddhist Order (FWBO) probeert de regel van het juiste handelen, evenals de zesde, de juiste inspanning, in het economisch leven tot uitdrukking te brengen, onder meer in bedrijfjes op boeddhistische grondslag. Trouwens, al in de tijd van de Boeddha waren veel van zijn volgelingen kooplieden of mensen uit wat wij de dienstverlenende sector noemen.

De laatse twee treden van het Achtvoudige Pad, de juiste opmerkzaamheid en de juiste concentratie, hebben niet direkt met de leefregels te maken. Zij zijn meer ondersteunend en geven het perspectief van waaruit de regels worden bekeken.

Leefregels kunnen ook worden afgeleid uit de vijf *indriya's* (eigenschappen) die in het bijzonder worden aanbevolen: geloof of vertrouwen (in jezelf), energie, opmerkzaamheid, concentratie en inzicht: de juiste analyse van de situatie.

Hoe kunnen nu de boeddhistische ethische regels de westerse samenleving verrijken? Het is duidelijk, aldus Verboom, dat zij een zinvolle toevoeging aan onze westerse cultuur kunnen vormen. Maar de vraag is: hoe?

De aanbeveling om zich verre te houden van agressie wijst in de richting van het pacifisme. De idealistische variant van deze houding vond een opvallende uitdrukking in het gedrag van Mahatma Gandhi. In de laatste decennia klinken ook uit boeddhistische kring pleidooien voor het pacifisme.

Boeddhistische ethiek kan niet los worden gezien van de feitelijke, praktische uitwerking. Zonder voldoende inzicht in de waarde en betekenis ervan in de realiteit kan toepassing van de boeddhistische leefregels leiden tot fundamentalisme, aldus Verboom. Zijn conclusie luidde: "Alleen de combinatie van ethiek en inzicht in de werkelijkheid zal een goed resultaat opleveren."

Socialistisch

In de gedachtenwisseling met de toehoorders opperde Verboom dat sommige socialistische opvattingen over geweldloze produktiemethoden misschien kunnen bijdragen tot een bedrijfsethiek die

meer in overeenstemming is met de boeddhistische leefregels. Kritische stemmen uit de zaal wierpen hem tegen dat de experimenten met een soort coöperatieve bedrijfsvorm als van de FWBO wel eens zouden kunnen leiden tot de slotsom: hoe minder boeddhistisch, hoe beter de zaken gaan. Het oude boeddhisme had geen sociale ethiek, hoewel in het Sigalovada Sutta van de Pali-canon de huishouder wordt aangeraden een kwart van zijn inkomsten opzij te leggen voor slechte tijden, een kwart te investeren in zijn bedrijf en de rest te gebruiken voor het levensonderhoud van hemzelf, zijn gezin, zijn slaven en anderen in zijn omgeving.

In het bedrijfsleven kan men ook trachten, zo werd opgemerkt, de vier *brahmavihara's* (geestestoestanden van de wijze) in praktijk te brengen: liefdevolle vriendelijkheid, mededogen, medevreugde en gelijkmoedigheid. De Sarvodaya-beweging in Sri Lanka probeert volgens deze boeddhistische leefregels maatschappelijke verbeteringen tot stand te brengen en komt daarmee in de buurt van het socialisme.

Een andere benadering is: we leven in een slechte wereld en het is beter de aandacht te richten op de oplossing van individuele ethische problemen, zoals het vraagstuk van de euthanasie. "Als de mens verandert door inzicht en meditatie, verandert ook de maat-schappij. Je kunt de boeddhistische regels toepassen voor jezelf; wat de politieke en sociale gevolgen zijn, weet je niet."

Zou bijvoorbeeld een boeddhistische actiegroep tegen consumentisme in principe mogelijk zijn? Dat hangt af van de manier waarop de groep zou werken, meende Verboom. Agressieve methoden leiden tot agressief karma, en dat werkt door in de verdere ontwikkeling van de mens, in een volgende wedergeboorte. Anderzijds kun je met minimale agressie soms enorm goede resultaten bereiken. Als je oplettend te werk gaat, met inzicht in de karmische gevolgen (goed, kwaad, neutraal), dan kan het.

'HET GAAT OM HELDERHEID VAN GEEST'

Drs. Fenja Heupers, godsdienstwetenschapper en verbonden aan de Dharmadhatu (Vajrayâna) in Amsterdam, beschouwde ethisch gedrag als een discipline, niet op een manier waarbij je jezelf inhoudt, maar als een methode om de geest schoon te wassen van vervuilingen en ervoor te zorgen dat er geen nieuwe smetten ontstaan.

Van groot belang is het daarbij, te beseffen dat er in werkelijkheid

geen handelend persoon is, geen 'ik'. In het dagelijks leven is er wel een relatief 'ik', een samenraapsel van emoties, gevoelens enz.. Dat heeft echter geen permanente basis. Het idee van het 'ik', het ego, is de oorzaak van alle agressie, begeerte en onwetendheid, en deze drie dingen houden het *samsâra*, de kringloop van wedergeboorten, op gang.

Het Mahâyâna gaat nog een stapje verder: er zijn eigenlijk helemaal geen categorieën, er is alleen leegte (*śûnyatâ*). Het woord 'leegte' wekt de indruk van nihilisme en daarom is het beter te spreken van een 'open ruimte', waarin alles kan ontstaan. Herbert Guenther heeft de leegte genoemd: het punt 0. Een andere metafoor is het zwarte schoolbord waarop in wit geschreven staat wat wij lezen.

De ethiek van het Mahâyâna gaat door op die van het Hînayâna, het oudere Kleine Voertuig. Het kernpunt is dat men moet ophouden samsarische ontwikkelingen te scheppen: verbeter de wereld, begin bij jezelf. De vijf leefregels daarvoor zijn geen voorschriften, maar aanmoedigingen. De drie vergiften begeerte, agressie en onwetendheid (verkeerde ideëen over hoe de werkelijkheid in elkaar zit) moeten worden vermeden. Een beroemde Hînayana-tekst, de *Abhidharmakośa* van Vasubandhu, analyseert een handeling, bijvoorbeeld het doden van een mens, in vijf elementen: de voorbereiding, de emotionale drijfveren, het object (het slachtoffer), de intentie en het volbrengen van de daad. In het Mahâyâna wordt er de nadruk op gelegd dat de daad al karmisch effect heeft zodra de intentie opkomt. Het juiste gedrag begint met in je geest te werken op die intentie.

Kenmerkend voor het Mahâyâna is ook dat het er niet alleen om gaat jezelf schoon te wassen, maar ook anderen daarbij te helpen. Je kunt dit oefenen door training van de geest, onder meer door jezelf in de plaats van een ander te stellen. Het doel is: zien hoe de werkelijkheid in elkaar zit.

Het helpen van anderen kent verschillende stadia. Ten eerste liefdevolle vriendelijkheid of welwillendheid (*maitrî, mettâ*), ook jegens jezelf. Het gaat om intelligent mededogen dat mensen een stapje verder brengt. Ten tweede training van de geest, voor het grootste deel op het meditatiekussen. Het idee is: als je een goed hart hebt, een volkomen heldere geest, dan is je handelen daarna automatisch heel effectief. Tussen meditatie op het kussen en wat elders gebeurt, behoort geen grote scheiding te bestaan. De meditatietraining moet ook tijdens de dagelijks bezigheden doorgaan.

De training kan zich richten de zes transcendente deugden of Volmaaktheden (*pâramitâ*) van de bodhisattva, te verdelen in twee

groepen: *upâya*, d.w.z. vaardigheden of geschikte middelen, en *prajñâ*, transcendente kennis, wijsheid of inzicht, eigenlijk het proces van inzicht, zowel verstandelijk als intuïtief. "*Prajñâ* zijn de ogen die zien waar je gaat, *upâya* is het lichaam dat ervoor zorgt dat je gaat."

De zes deugden zijn de volgende.

1. Vrijgevigheid, ruimhartigheid, openheid, de eigenschap dat je alles kunt toelaten en alles kunt geven. Er zijn drie aspecten: materiële vrijgevigheid, bescherming bieden tegen vrees, en vrijgevigheid inzake de Dharma, nl. het aanbieden van het eigen inzicht in de leer, niet om te bekeren, maar om het verworven inzicht door te geven.

2. Sîla, moreel gedrag, dat dicht bij de ethiek ligt. Het heeft drie componenten.

a) Training van de eigen geest 'zodat je niet overal met je geest heenwaait'. Vrijheid betekent niet: impulsief uitleven wat in je opkomt. Zulke impulsen zijn juist uitingen van gevangenschap. Het gaat om het doorzien van die impulsen, om de zuiverheid van geest. Er kan een soort stilte van geest ontstaan, een soort zachtheid en kwetsbaarheid ten opzichte van anderen, waaruit moreel gedrag voortkomt.

b) De goede *dharma's* (elementen) 'verzamelen'. Dit heeft betrekking op de meest uiteenlopende handelingen, van het aandachtig inschenken van een kop thee tot de diepste filosofie. Je bent altijd in training.

c) Werken voor het welzijn van alle levende wezens. Je kunt zulk werk pas goed doen als je je geest hebt getraind en de kracht hebt verzameld om het te blijven doen.

De twee genoemde *pâramitâ's* komen het meest overeen met ethiek. De overige werken ondersteunend.

3. Geduld. Er is volop ruimte om niet meteen te hoeven reageren op het kleinste speldeprikje.

4. Energie om te kunnen doorzetten.

5. Meditatie. De meditatieve geesteshouding moet aanwezig zijn in alles wat je doet.

6. *Prajñâ*, d.w.z. het inzicht dat er eigenlijk geen handelend persoon is en dat alles is terug te voeren op de open ruimte, de leegte.

Het eerste wat je te doen staat is het ontwikkelen van 'een goed hart': uit helderheid van geest vloeit vanzelf goed handelen in alle opzichten voort, zowel persoonlijk als sociaal.

EEN PELGRIMSTOCHT

De Borobudur op Java (Indonesië), met zijn 1500 reliëfs over leven en leer van de Boeddha en honderden stupa's, werd op de lente-bijeenkomst van de Vrienden van het Boeddhisme aan de hand van dia's beeldend beschreven door mevr. dr. A.C.M Kurpershoek-Scherft: een pelgrimstocht van de aardse wereld tot de hoogste stupa in de Wereld van het Vormloze. □

BUN BIJEEN IN GRONINGEN

Vermomd als boerenjongen met een warm hart voor het 'tulpenboeddhisme' heeft de vipassana-leraar Frans Versteijnen tijdens de kennismakingsbijeenkomst van de Boeddhistische Unie van Nederland (BUN), op 28 maart jl. in het Vipassana Meditatie Centrum Groningen, ingehaakt op een uitspraak van de Dalai Lama over het boeddhisme in het Westen.

De Dalai Lama zei vorig jaar in Amsterdam dat de uiterlijke vorm van het boedhisme vermoedelijk op den duur wel aan de cultuur van het Westen zal worden aangepast. In Nederland moet misschien een 'tulpenboeddhisme' ontstaan, opperde hij. Frans Versteijnen legde uit wat de dharma-waarde van boerenkleding is. Na deze act schakelde hij over op de - serieuze en boeiende - bespreking van het onderwerp waarvoor hij op het programma stond: Nederlands boeddhisme met een lekenleraar.

Andere onderwerpen die door een inleiding en discussie in werkgroepen aan de orde kwamen, waren de leefregels voor boeddhistische monniken in westerse omstandigheden (door de eerw. Jhananando), de verhouding leermeester-leerling in het Westen (door Jaap Verhoeven van de Rigpa) en de betekenis van de culturele bagage van geboren boeddhisten voor de ontwikkeling van het

boeddhisme in ons land.

De Nederlandse Vietnamees Truong Van Binh vertelde wat zijn organisatie doet voor de circa zesduizend Vietnamese boeddhisten hier te lande. In Nederhorst den Berg is een gebouw aangekocht dat als centrum moet gaan dienen. De drie Vietnamese monniken met wie Truong Van Binh samenwerkt, konden helaas niet aanwezig zijn. □

NEDERLANDSE LEERBOEKEN BOEDDHISME VERBETERD

De Leergang Boeddhisme voor het middelbaar onderwijs zal in augustus a.s. verschijnen in een verbeterde uitgave. De werkgroep Onderwijs & Leermiddelen van de Boeddhistische Unie van Nederland heeft de leergang onder de loep genomen. Het boek wordt uitgegeven door de Vereniging Ons Middelbaar Onderwijs.

'Gangmakers', een serie voorbeeld-teksten voor het basisonderwijs, uitgegeven door de Stichting Leerplan Ontwikkeling, is eveneens door de werkgroep gezeefd. De kwaliteit van de teksten was zo belabberd dat de uitgever een lid van de werkgroep tegen een bescheiden vergoeding inhuurde op het kwarwei te klaren.

De uitgever Kok Kampen heeft een nieuwe druk van de Zelfstandige Leertaak Boeddhisme in voorbereiding, die voor advies aan de werkgroep is voorgelegd. Het boek is bestemd voor het basisonderwijs.

Om de plannenlijst de baas te kunnen heeft de werkgroep behoefte aan versterking. Gezien de samenstelling van de groep gaat de voorkeur uit naar enkele boeddhisten uit de Tibetaanse traditie en zenboeddhisten. Belangstellenden kunnen zich wenden tot de secretaris, rik de Ruijter, tel. 020-691.2564. □

BUN WIL ZENDTIJD

De Boeddhistische Unie van Nederland (BUN) gaat onderzoeken of zij zendtijd voor tv en radio kan krijgen. Op de algemene vergadering van 28 maart jl. is een werkgroep opgericht om het aanvragen van zendtijd voor te bereiden. Leden van de werkgroep zijn de eerw. Jhananando (Vipassana Meditatie Centrum Groningen), Margje Schuur (Jonge Boeddhisten) en de mediadeskundige André de Vente. □

NIEUWE BOEKEN

ALLE DAGEN DHAMMA

Ayya Khema, *Boeddha zonder geheimen; de leer voor het dagelijks leven.* Vert. Marian Koren. Tara-reeks. Altamira, Heemstede, 1993. ISBN 90-6963-243-8. Prijs f.32,90.

De Duitse boeddhistische non Ayya Khema wil de leer van de Boeddha op een heel eenvoudige manier verklaren. Dat lukt haar goed, al kunnen fijnproevers wel wat aanmerken op haar uitleg. Zij is niet altijd even precies in de weergave van de woorden van de Boeddha die in de Pali-geschriften zijn overgeleverd. Metta, moet dat 'liefdevolle goedheid' worden of 'liefdevolle vriendelijkheid'? Het gaat Ayya Khema "om datgene wat de Boeddha met *metta* bedoeld heeft". Haar interpretatie van dit begrip en van de verdere leer is persoonlijk, doorleefd.

Zij hoopt met de toespraken die in dit boek zijn gebundeld 'het innerlijk oog' van de lezers te openen "voor de waarheden en heerlijkheden van het hart, en enigszins de weg te wijzen naar geluk en vrede temidden van het complexe leven van alledag". Uit deze woorden spreekt de warmte voor de medemens waarmee Ayya Khema de heilsleer van de Boeddha uitdraagt. "Liefdevolle goedheid en mededogen zijn de twee gevoelens waaraan het in de intermenselijke verkeer het meest ontbreekt," zegt zij. Maar, voegt ze eraan toe, en dan is zij een echte Theravada-non, "dat betekent niet, dat we nu liefde en mededogen moeten ontwikkelen met de vooropgezette bedoeling anderen gelukkig te maken; het is eerder een natuurlijk gevolg. Het geeft onszelf geluk en innerlijke sterkte, een basis voor rust en vrede die niet meer door uiterlijke dingen worden bepaald". In het Mahayana ligt de nadruk juist wel op het streven ook anderen te helpen op de weg naar verlichting.

Ayya Khema bespreekt met veel voorbeelden uit het dagelijks leven en anecdotes over de Boeddha een aantal kernbegrippen, onder meer de 'Woonsteden der goden' (de vier *brahmavihara's*), karma en wedergeboorte, de tien Volkomenheden, de vijf Hindernissen (waarbij een Porsche uit 1983 en een grasmaaier ter sprake komen) en de Vier Edele Waarheden. Tot slot vertelt zij 'Hoe Prins Siddhartha Boeddha werd' en een paar verhalen en legenden, die een levendig beeld geven van de omgeving van de Boeddha.

Boeddha zonder geheimen is een zeer leesbare introduktie, in

goede vertaling, tot de oudste traditie van het boeddhisme.

Het boek is het eerste deel van de Tara-reeks, waarin teksten zullen verschijnen van 'spirituele vrouwen die als leraar, meester of initiator grote invloed hebben op het zelfverwerkelingsproces van vrouwen en mannen', deelt de uitgever mee. Tara wordt omschreven als een vrouwelijke 'Boddhisatva' van hulp en erbarmen. Ongetwijfeld is bedoeld 'Bodhisattva. *JdB*

LOS VAN DE TRADITIE

Toni Packer, *Zien zonder weten*. Vert. Anna Bol. Tara-reeks. Altamira, Heemstede, 1993. ISBN 90-6963-242-x. Prijs f.32,90.

"Wees een lamp voor jezelf. Verlaat je op de waarheid en vertrouw op niets anders." Deze woorden van de Boeddha zijn voor Toni Packer de leidraad van haar leven sinds zij in 1981 het zen-centrum van Philip Kapleau Roshi in Rochester (New York) vaarwel zei. Het was een dramatische breuk met de boeddhistische traditie voor deze vrouw die was voorbestemd om de leiding van het centrum over te nemen van de beroemde Amerikaanse zen-meester, schrijver van het, ook in het Nederlands vertaalde, handboek 'De drie pijlers van Zen'.

Zij werd in 1927 in Berlijn geboren en overleefde de jodenvervolging in nazi-Duitsland, hoewel haar moeder joods was. Na de oorlog verhuisde het gezin naar Zwitserland. Zij leerde er de Amerikaan Kyle Packer kennen, trouwde en vertrok naar de Verenigde Staten. In de jaren zestig kwam zij, als zovelen van haar generatie, in aanraking met het boeddhisme door de boeken van Alan Watts en D.T. Suzuki. In 1967 werd zij lid van het zen-centrum van Kapleau en op den duur werd ze bij de leiding ervan betrokken. Maar ondertussen begon zij zich steeds meer af te vragen wat de waarde was van sommige traditionele vormen in zen, zoals het buigen en het slaan met een stok op de schouders van mediterende studenten. Was dat werkelijk compassie?

Midden jaren zeventig bezorgden de boeken van Krishnamurti haar een schokeffect. "Hoed je voor elk systeem, elke autoriteit, elk denkbeeld. Laat elke gehechtheid los, nu, op dit moment. Het denken moet vrij zijn van elke autoriteit," zei Krishnamurti. En: "Misschien moet je het huis dat je gebouwd hebt wel met de grond gelijkmaken; misschien ga je nooit meer terug naar de tempel."

Na een hevige innerlijke strijd kwam ze in 1981 tot de conclusie dat zij zich moest losmaken van elke traditie en dat ze zich zelfs niet meer wilde beschouwen als boeddhiste. "Het ontluiken en tot bloei komen van inzicht, liefde en intelligentie heeft niets te maken met traditie - hoe oud of indrukwekkkend ook - noch met tijd. Het gebeurt vanzelf wanneer een mens zich in stilte afvraagt en verwondert, onderzoekt, luistert en kijkt, zonder te blijven steken in angst, plezier of pijn," schrijft zij. Om mensen daarbij te helpen, begon zij na haar breuk met Kapleau een zen-centrum volgens haar eigen, minimale, regels. Enkele jaren later liet ze ook het woord 'zen' vallen en nu heet haar centrum eenvoudig Springwater Centre, naar de plaats in de staat New York waar het is gevestigd.

Haar boek *Zien zonder weten* is een bundeling van toespraken, interviews, brieven en beschouwingen uit haar periode na Kapleau. De voordrachten zijn een soort dialoog met de toehoorders, in vragende vorm, en dat maakt het lezen niet altijd even gemakkelijk: de tekst vordert met horten en stoten. Niettemin komt ook bij de lezer goed over wat zij probeert los te maken bij haar studenten.

De lange inleiding van Lenore Friedman waarmee het boek opent, geeft een duidelijke levensschets van de bijzondere vrouw die Toni Packer zeker is, of ze zich nu boeddhiste wil noemen of niet. *JdB*

ZEN OP Z'N WESTERS

Charlotte Joko Beck, *Alle dagen zen; inleiding: Nico Tydeman.* Vert. Victor Verduin. Karnak, Amsterdam, 1992.
ISBN 90-6350-058-0. Prijs f.32,50.

Toen in de jaren zestig de zen-golf over de Verenigde Staten rolde, werd ook Charlotte Joko Beck geraakt door deze Japanse boeddhistische traditie. Zij was de veertig voorbij, had een opleiding tot muzieklerares achter de rug, had vier kinderen gekregen en haar huwelijk was stukgelopen. Ze begon met zen-meditatie bij Maezumi Roshi en beoefende later zen bij Yasutani Roshi en Soen Roshi. Sinds 1983 heeft zij als opvolgster van Maezumi Roshi de leiding van het Zen-centrum in San Diego. Zij is nu zeventig jaar en verwerkt in haar leringen een stroom van ervaringen uit haar veelbewogen leven.

Nico Tydeman schrijft in zijn inleiding: "Wat mij bij het lezen (...) zo getroffen heeft, is de geheel westerse manier waarop de zen-weg geformuleerd is. Terwijl in het hele boek de typische zenboeddhistische denk- en levenswijze aanwezig is, is het geschreven in een eigentijdse taal en vanuit onze eigen, westerse psychologische en

maatschappelijke interesse." Zo is het. Joko Beck bespreekt op die manier angsten, woede, agressie, relatieproblemen, wanhoop en onvrede in het dagelijks leven en hoe je daarmee om kunt gaan. De titel van het boek dekt de lading. Een typerend citaat: "De enige die ik kan zijn, is degene die ik op dit moment ben; dat kan ik ervaren en daarmee kan ik werken. Dat is alles wat ik kan doen. De rest is de droom van het ego." *JdB*

OPTIMISTISCH BOEDDHISME

Thubten Chodron, *Open hart, heldere geest; boeddhisme in ons dagelijks leven; met een voorwoord van de Dalai Lama.* Vert. Rudi Jansma. Ankh-Hermes, Deventer, 1993. ISBN 90-202-5592-4. Prijs f.39,50.

Dit is een optimistisch boek. Het begint al met het voorwoord van de Dalai Lama: "De leringen van de Boeddha hebben in de afgelopen vijfentwintig eeuwen talloze mensen troost en bemoediging geschonken." De schrijfster, een Amerikaanse Tibetaans-boeddhistische non, vult hem op de tweede bladzijde aan: "De Boeddha was een diepzinnig filosoof en psycholoog, wiens instructies ons in staat stellen ons leven te verbeteren. (...) Om dit te kunnen doen, hoeven we onszelf geen 'boeddhisten' te noemen, want het zoeken naar geluk door een zinvol leven te leiden, is universeel." Hoofdstuk 1 draagt de titel: 'Waar geluk zich bevindt" en een eindje verderop geeft Thubten Chodron het thema van haar boek als volgt weer: "Boeddhisme wijst ons de richting naar het allerhoogste geluk, en dat wordt bereikt door transformatie van ons denken."

Hoe de transformatie van de 'emotionele jojo's' die wij meestal zijn, praktisch kan worden verwezenlijkt, wordt stap voor stap uitgelegd: hoe we de pijn van gehechtheid kunnen verwijderen, het transformeren van angst en afkeer, middelen tegen valse trots, van jaloezie naar vreugde, het herkennen van storende neigingen en de schuldige: egoïsme.

Thubten Chodron gaat te werk op de beproefde grondslag van de Tibetaans-boeddhistische traditie. Na de emotie's van alledag verdiept haar uitleg zich. Wedergeboorte, karma, het cyclisch bestaan, de geaardheid van een boeddha - 'onze ingeboren goedheid' - en 'ons kostbare leven als mens' worden besproken. Zij is er zich terdege van bewust dat westerlingen vaak grote moeite hebben om in karma en wedergeboorte te geloven. Ze beschrijft de geest van de mens als

'louter helderheid en bewustheid', een bewustzijnstroom waarin indrukken van onze handelingen achterblijven en die na onze lichamelijke dood voortbestaat om zich op een gegeven moment weer te verenigen met een lichaam. Wie niet overtuigd is, wordt opgeroepen het idee het voordeel van de twijfel te geven. Bovendien: "In de studie van het boeddhisme worden we niet geacht alles wat ons geleerd wordt onmiddellijk te begrijpen".

Op Tibetaanse wijze vertaalt Thubten Chodron het Edele Achtvoudige Pad in de drie voornaamste 'realisaties': ten eerste het vaste voornemen om vrijheid te bereiken, met het streven naar een vredige dood en een goede wedergeboorte als belangrijke tussentijdse doelen, ten tweede de altruïstische intentie - 'een open hart van liefde en mededogen' - en ten derde wijsheid die inzicht geeft in 'leegte'. Wat dit woord inhoudt, kan de lezer opzoeken in de verklarende woordenlijst achterin het boek: "het ontbreken van onafhankelijk of inherent bestaan. Dit is de uiteindelijke natuur van de werkelijkheid betreffende alle personen en verschijnselen." Dat is erg summier, maar de schrijfster legt de betekenis hiervan in de tekst heel knap uit.

Recepten

Bijna alle abstracte begrippen worden geconcetiseerd in praktische recepten voor dagelijks gebruik. Soms schiet zij door naar een zo optimistische toonzetting dat ze doet denken aan Amerikaanse 'positivo's' van het type Dale Carnegie. Zo schrijft zij: "Alles wat we hebben, is te danken aan de vriendelijkheid van anderen. (...) Ons huis is te danken aan de vriendelijke inspanning van velen: architecten, ingenieurs, (...) loodgieters, electriciëns, schilders ..." Soms ook faalt daardoor haar logica. "Als woede bijvoorbeeld tot de werkelijke aard van onze geest zou behoren, zouden we altijd kwaad zijn," merkt zij op. Maar onze ingeboren goedheid behoort volgens haar zeker tot onze werkelijke aard en toch zijn we allerminst altijd goed.

Het zijn onbeduidende struikelingen in een boek dat het boeddhistische pad uitstekend in kaart brengt. Tegen het eind geeft Thubten Chodron ook een heldere uiteenzetting over meditatie en het toevlucht nemen tot de boeddha's, de dharma en de sangha. Zij besluit met een beknopt en al even helder overzicht van het leven van de Boeddha en de tegenwoordige boeddhistische tradities, gevolgd door een korte lofrede op de Dalai Lama onder het motto 'Mededogen in de praktijk'.

De lijst van aanbevolen literatuur is door de uitgever aangevuld met de titels van Nederlandse vertalingen van de genoemde boeken,

voor zover bestaand. Een lofwaardige aanvulling, waarin helaas de Nederlandse vertaling van de Dhammapada door Tonny Kurpershoek-Scherft ontbreekt. Volledigheidshalve: haar vertaling verscheen in 1986 bij De Driehoek in Amsterdam. ISBN 90-6030-412-8. *JdB*

JUBILEUM VAN EERW. METTAVIHARI IN DEN ILP

De eerw. P.K.K. Mettavihari, abt van de Buddhavihara Tempel annex meditatiecentrum in Den Ilp en meditatieleraar in vele plaatsen in ons land, kwam in 1973 van Thailand naar Nederland. Zijn twintigjarig verblijf in ons land wordt op zaterdag 17 juli gevierd in Den Ilp. Iedereen is welkom. Aad Verboom, bestuurslid van de Stichting Buddhavihara, schrijft in het tijdschrift Vipassana-Sara/Inzichtsbode onder meer het volgende.
"Den Ilp 38, een oude Noord-Hollandse boerderij met meer dan 3000 m^2 grond, ligt in het gelijknamige dorpje Den Ilp ongeveer 6 km ten noorden van Amsterdam, in een rustige omgeving en grenzend aan het natuurgebied 't Twiske. Het pand is om verschillende redenen zeer geschikt voor een spiritueel centrum als Buddhavihara: het omvat een groot woonhuis in redelijke staat, waarvan een gedeelte ondertussen is verbouwd en ingericht voor de monniken. Onder hetzelfde dak is ook plaats voor gasten-faciliteiten zoals ruimte, keuken, douche en toiletten. De werkzaamheden vorderen maar voordat het een en ander in kwalitatief opzicht werkelijk goed is en voordat de ruimtes ook aantrekkelijk ingericht zijn, is er nog behoorlijk wat te doen.

Verder is er één van de drie schuren ondertussen op een eenvoudige manier verbouwd tot en passend ingericht als een ceremoniële en meditatieruimte.
Op de fundamenten van de overige twee schuren kunnen op termijn gastenverblijven en/of meditatiekamers gebouwd worden."

Voor de eerste fase van de verbouwing is naar schatting nog 40.00 gulden nodig. Ook de rentelasten drukken nogal zwaar. De financiële last zou wat lichter worden als er enkele leningen met een hoge rente konden worden vervangen door leningen op vriendelijker voorwaarden. Wie wil helpen, kan contact opnemen met de Buddhavihara, tel. 02908-26883, of Aad Verboom, tel. 030-888655. Voor verdere informatie over de werkretraite in juni/juli kan men bellen met Rob Fens, tel. 023-323457. □

BOEDDHISTISCHE AGENDA

Buddhavihara

In het vipassana-centrum Buddhavihara in Amsterdam, geleid door de eerw. Mettavihari, wordt elke maandagavond van 18.00 tot 20.00 uur een meditatiebijeenkomst gehouden.

Inl.: Buddhavihara, St. Pieterspoortsteeg 29, 1012 HM Amsterdam. tel. 020-264984, of Aad Verboom, tel. 030-888655.

Dharmadhatu, Amsterdam

15 juni: Vaishakadag (viering van geboorte, verlichting en parinirvana van de Boeddha).

19 juni: Midzomerdag.

Wekelijks vaste meditatiebijeenkomsten en cursussen.

Inl.: Dharmadhatu, 1e Jacob van Campenstraat 4, 1072 BE Amsterdam, tel. 020-6794753 of 020-6228120.

Ehipassiko

1-31 juli: The Gradual Path to Enlightenment (International Summer Course).

Inl.: Boeddhistisch klooster Ehipassiko, Dorpsstraat 6, 9527 TC Bronneger (Drenthe), tel. 05998-35018.

Kanzeon Zen Centrum Nederland

31 mei-28 juni, Amsterdam: cursus Zen en literatuur, op zes avonden, o.l.v. Nico Tydeman en Maurice Knegtel.

11-13 juni, Nijmegen: sesshin o.l.v. Gennö Pagès Sensei; informatie bij Irène Bakker, tel. 08891-77858.

26-27 juni, Amsterdam: zazenweekend o.l.v. Nico Tydeman.

15-18 juli, Amsterdam: Citysesshin o.l.v. Nico Sojun Tydeman.

Elke dinsdag- en donderdagavond, Amsterdam: zazen-bijeenkomst o.l.v. Nico Tydeman.

Wekelijkse zazen-bijeenkomsten worden voorts gehouden in Enschede, Den Haag, Hoorn, Leiden, Nijmegen en Rotterdam.

Inl.: Kanzeon Zen Centrum Amsterdam, Kraijenhoffstraat 151, 1018 RG Amsterdam, tel. 020-6276493/ 6187922.

Maha Karuna Zen-gemeenschap

12 juni, Den Haag: zen o.l.v. Ton Lathouwers.

Inl.: Bep van de Velde, tel. 070-3636124.

11-13 juni, Achelse Kluis: meditatiedagen met Nico Tydeman.

Inl.: Zengroep Noord-Limburg, tel. 011-648041.

Voorts geregelde zen-avonden in Achelse Kluis (dinsdag, tel. 011-648048), Breda (vrijdag, tel. 076-217003), Den Haag (dinsdag, tel. 070-3636124) en Sittard (zaterdag, tel. 046-521122).

Sayagyi U Ba Khin

25 juni-5 juli: tiendaagse cursus vipassana-meditatie o.l.v. Mother Sayamagyi en Sayagyi U Chit Tin, in Groesbeek.

Wekelijkse groepsmeditaties worden gehouden in o.a. Nijmegen en Utrecht.

Inl.: Moniek Nooren, Oudegracht 124, 3511 AW Utrecht, tel. 030-311445.

Tiltenberg

4-6 juni: zen-weekend, ook voor beginners.

30 juni-11 juli: sesshin o.l.v. Prabhâsadharma Gesshin Myoko Roshi.

13-17 en 18-22 aug.: sesshin o.l.v. A.M.A. Samy Gen-Un-Ken Sensei.

10-19 sept.: sesshin o.l.v. Genpo Merzel Sensei.

Inl.: De Tiltenberg, Zilkerduinweg 375, 2114 AM Vogelenzang, tel. 02520-17044.

Vipassana Groningen

18-20 juni en 9-11 juli: meditatie-weekend o.l.v. Godwin Samararatne.

Dinsdagavonden: meditatie voor beginners en gevorderden.

12-22 aug.: retraite o.l.v. eerw. P.K.K. Mettavihari in de Volksabdij, Ossendrecht.

Inl.: eerw. Jhananando, Kamerlingh Onnesstraat 71, Groningen, tel. 050-76051, of Karina Rol, tel. 050-775562.

22-27 juni: retraite o.l.v. Godwin Samararatne in 'Zonnewende', Hoogersmilde.

Inl.: Marieke Zeeuwen, tel. 030-510830.

VWBO

De Vrienden van de Westerse Boeddhisten Orde houden een zomerretraite van 3-10 juli in Kuhhüde, Sauerland (Duitsland).

Inl.: VWBO-Centrum, Montevideodreef 12, 3563 BE Utrecht, tel. 030-620268.

Zenkluizen in de Eifel

24 juli-1 augustus: caravan-sesshin o.l.v. Adelheid Meutes Wilsing en Judith Bossert, dharmachâryâ.

Inl.: Huffertsheck 1, W-5541 Lautzerath, Duitsland, tel. 09-49-6559 467 of 09-49-6551 3838.

Zentrum, Utrecht

11-16 juli: zomersesshin o.l.v. Rients Ranzen Ritskes, Huize Maranatha bij Eindhoven.

Donderdagavonden: introductiecursus o.l.v. Raoul Destrée.

Inl.: Zentrum, Werfkelder, Oudegracht 297, Utrecht, tel. 030-882528. Postadres: Normandië 148, 3524 RM Utrecht. □

De Boeddha-figuur op het omslag stelt Amida voor, de Boeddha van het Oneindige licht, gezeten in de handhouding van meditatie.
Het achttiende-eeuwse Japanse beeld bevindt zich in het Rijksmuseum voor Volkenkunde te Leiden. Foto Else Madelon Hooykaas.

